

SAUDIYA ARABISTONI TASHQI SIYOSATIDA ISLOM OMILI

Toshtemirova Shohista

Tarix fakulteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Bugungi dunyo ziddiyatlar va integratsiya ritmida harakat qilayotgan ko'plab madaniyatlar bilan belgilanadi. Islom madaniyati va qadriyatlar tizimi Saudiya Arabistonining madaniy, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy normalarini belgilaydi. Saudiya Arabistonida siyosiy mafkuraning manbai islom diniga chuqur ildiz otgan davlat sifatida o'zining xalqaro munosabatlarini islom madaniyatining mustahkam e'tiqodi va amaliyotiga asoslangan holda shakllantirishga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Bundan tashqari, mamlakat arab manfaatlarini himoya qilish, islom davlatlari o'rtasida birdamlikni rivojlantirish va neftga asoslangan davlatlar bilan ijobiy munosabatlarni saqlab qolish bo'yicha uzoq tarixga ega. Ushbu maqola Islom dinining Saudiya Arabistonining tashqi siyosatiga ta'sir qilishdagi rolini o'rganishga qaratildi.

Kalit so'zlar. Islom omili, vahhobiylik, musulmon dunyosi, tashqi siyosat.

THE ISLAMIC FACTOR IN THE FOREIGN POLICY OF SAUDI ARABIA

Toshtemirova Shokhista

1st year graduate student of the Faculty of History

Abstract. Today's world is defined by many cultures moving in a rhythm of conflict and integration. Islamic culture and value system determine the cultural, political, social and economic norms of Saudi Arabia. The source of political ideology in Saudi Arabia, as a country deeply rooted in the Islamic religion, pays special attention to the formation of its international relations based on the strong belief and practice of Islamic culture. In addition, the country has a long history of protecting Arab interests, promoting solidarity among Islamic countries, and maintaining positive relations with oil-based countries. This article focuses on the study of the role of Islam in influencing the foreign policy of Saudi Arabia.

Key words. Islamic factor, Wahhabism, Muslim world, foreign policy.

Kirish

Islom Saudiya Arabistoni tashqi va ichki siyosatining markazidir. Saudiya Arabistoni arab millatchiligi, mintaqaviy xavfsizlik va islomni o'z ichiga olgan uchta asosiy pozitsiyasi bilan mashhur. Ushbu strategiyalar 1950-yillarning boshidan boshlab tashqi siyosatni shakllantirish jarayonida ustunlik qila boshladi. Aksariyat olimlar sa'y-harakatlarini islomiy tamoyillar Saudiya Arabistoni tashqi siyosatini qay darajada shakllantirishga moyilligini o'rganishga yo'naltirdilar (Commins, 2006).

Islom kontseptsiyasi Saudiya Arabistonini kuchli davlat sifatida tasvirlaydigan yashil asoslari, ayniqsa muqaddas Madina va Makka shaharlarining mavjudligini bilan izohlanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, din, madaniyat va siyosat mamlakatning dunyoning qolgan qismi bilan munosabatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi (Emerson, Youngs va Amghar, 2007). Alshamsi (2011) fikriga ko'ra, din mamlakat birligining o'zagini tashkil etsa, kuchli sheriklik birligini yaratish tendentsiyalari mavjud. Shu sababli, ushbu tadqiqot yagona dinning mavjudligi Saudiya Arabistoniga dunyoning boshqa mamlakatlarida tengsiz bo'lgan kuchli birlik shaklini taqdim etganini ko'rsatadi. Saudiya Arabistoni tashqi siyosatining ittifoqdosh islom davlatlari bilan tinch-totuv yashashni ta'minlashga sodiq qolayotgani, uning tashqi siyosat yaratishga intilishi islom mafkuralaridan kelib chiqqan. Islom ittifoqchilarini izlash va qo'llab-quvvatlash, musulmon mamlakatlariga yetakchilik va siyosiy kuchlar nuqtai nazaridan yordam berish uchun asos yaratish mamlakat tashqi siyosatining asosiy tamoyillarini belgilab beradi. Ushbu omillar, Saudiya Arabistonining Pokiston, Bangladesh va Somalining ichki ishlariga aralashish uchun turtki bo'ldi (Emerson, Youngs, and Amghar, 2007). Tarix 1930-yillarning o'rtalaridan 1991-yilgacha Saudiya Islomiy tushunchasi kommunistik mafkuralarning mavjudligiga qarshi chiqqanini eslaydi. Bu shuni anglatadiki, ushbu hal qiluvchi vaziyatdada Saudiya Arabistoni "nopok davlat" sifatida qabul qilingan Sovet Ittifoqi bilan hech qanday ijobiy munosabatlarga ega emas edi. XX asr 70-yillaridan boshlab Saudiya Arabistoni dunyoda ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy yetakchi sifatida paydo bo'lgan birlashgan Qirollikka aylandi (Qing, 2009). Saudiya Arabistoni Islom ta'limotiga amal qilgan holda, asosiy e'tiborni arab birligi, islom birdamligi va tashqi dunyo bilan tinch munosabatlarga qaratgan (Hinnebusch va Ehteshami, 2002).

Qirol Abdulaziz boshchiligidagi Saudiya hukumati tashqi siyosatda islom omilini asosiy o'ringa qo'yib, uning mavqeini mustahkamlashga harakat qilib kelmoqda. Dunyo aholisining taxminan beshdan bir qismini musulmonlar tashkil qiladi. Aholi sonining o'sib borishini musulmon dunyosiga nisbatan dunyoqarashning o'zgarishi bilan izohlash mumkin. Islom omilining Saudiya tashqi siyosatiga ta'sir etishining asosiy usullaridan biri bu uning birodar musulmon davlatlari va sabablarini qo'llab-quvvatlashidir. Saudiya Arabistoni ko'pincha inqiroz yoki mojarolarga duch kelgan musulmon davlatlarga moliyaviy yordam, gumanitar yordam va harbiy yordam ko'rsatadi. Bunga muhtoj musulmon birodarlarga yordam berish hamda islom olamida barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash uchun diniy burch tuyg'usi sabab bo'ladi. Bundan tashqari, Saudiya Arabistoni o'zining diniy ta'siridan global sahnada o'zining strategik manfaatlarini ilgari surish uchun foydalanadi. Qirollik islom posboni sifatidagi mavqeini musulmonlar ko'p bo'lgan boshqa davlatlar bilan ittifoqlar qurish va Islom hamkorlik tashkiloti (IHT) kabi xalqaro tashkilotlarga ta'sir o'tkazish uchun ishlatadi. Saudiya Arabistoni, shuningdek, inson huquqlari, terrorizmga qarshi kurash

va mintaqaviy mojarolar kabi masalalar bo'yicha nutqni shakllantirish uchun o'z diniy hokimiyatidan foydalanadi. Biroq Saudiya tashqi siyosatidagi islom omili tortishuvlardan holi emas. Tanqidchilarning ta'kidlashicha, qirollikning Islom talqinini targ'ib qilishga urg'u berishi plyuralizm va bag'rikenglikka putur yetkazadigan tor va istisno yondashuvga olib kelishi mumkin. Saudiya Arabistonining konservativ diniy oqimlarni qo'llab-quvvatlashi va islomning o'ta konservativ ko'rinishi bo'lgan vahhobiylikni tarqatishdagi roli ham musulmon dunyosida ekstremizm va mazhabparastlikni kuchaytirgani uchun tanqid qilingan.

Vahhobiylik va uning hokimiyatga intilishi

Saudiya Arabistoni kontekstidagi islomning yangi shakli islom dunyosi diniy dinamikasidagi zamonaviy tendentsiyalarni belgilaydi. Mamlakat hokimiyatni tashqi siyosatiga yordam beradigan vosita sifatida ushlab turmaydi. Ammo shuni ta'kidlash joizki, Saudiya Arabistoni sobit islom tamoyillari ruhida o'zining milliy va islomiy manfaatlarini himoya qilishning asosi sifatida qonuniy o'zini-o'zi himoya qilishga ishonadi. Islomiy chegaralar, qirollik hukumati va uning bo'linmalari tomonidan vahhobiylarning tarqalishi va qo'llab-quvvatlanishi Islomga asoslangan tashqi siyosatini kuchaytirishda davom etdi (Niblock, 2006). Islomiy xayriya guruhlar va tashkilotlarini yaratish mamlakatning asosiy siyosatiga kirib borishga harakat qildi. Bu guruhlar islomiy vahhobiy (tavhid) tamoyillariga asoslangan islom mafkuralarini amalga oshirish va targ'ib qilishga xizmat qilgan. Butunjahon musulmon yoshlar assotsiatsiyasi (WAMY) rasmiy veb-saytida ma'lum qilinishicha, guruh dunyoning 55 dan ortiq mamlakatlarida a'zolikka ega va dunyoda 600 dan ortiq yoshlar tashkiloti mavjud. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday guruhlar va islomiy jamg'armalar o'z faoliyati va kun tartibi bo'yicha o'zlarini mustaqil deb da'vo qilgan bo'lsalar-da, hukumat ulardan tashqi dunyoni boshqarish uchun foydalangan. So'nggi paytlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Tashqi ishlar vazirligi va uning butun dunyo bo'ylab elchixonalari vahhobiylikni shakllantirish va qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynagan. Bundan tashqari, ba'zi manbalar vahhobiylik mafkuralarini qo'llab-quvvatlash uchun mablag'larni taqsimlash Saudiya Arabistonining Islomga bog'liq tashqi siyosati doirasida hukmronlik qilganini da'vo qilmoqda (Nonneman, 2005). 2008 yilda Rauf Ebeid musulmon fundamentalistlari o'rtasida bahs-munozaralarga duch kelgan siyosiy va diniy bag'rikenglik uchun kurashni namoyish qilish uchun "O'z qirolini muvaffaqiyatsizlikka uchragan mamlakat" deb yozgan (Nonneman, 2005). Qirolning dinlararo muloqotga chaqiruvi dunyoning qolgan qismiga islomiy qarashni isloh qilish yo'lidagi harakat sifatida paydo bo'ldi. Biroq tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu sa'y-harakatlar musulmon va g'ayrimusulmon davlatlar o'rtasidagi mavjud dinlararo va mamlakat urushlariga doimiy yechim bera olmadi.

Vahhobiylikning kuchli ittifoqchilari tomonidan yaratilgan bu ziddiyatli sa'y-harakatlar qirolning aksariyat fuqarolari tomonidan amalga oshirilgan va mamlakat

ichida va tashqarisida siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni boshqarishga xizmat qilgan. Bu voqealar islom madaniyatidan mustahkam ildiz otgan mamlakatda siyosiy jarayonlar va diniy aqidalar o'rtasida hech qanday farq yo'qligini isbotlaydi. Islom madaniyati egallab turgan qadriyatlar tizimi odamlarning e'tiqodi va bilim tizimini shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bois Islom dini odamlarning tashqi dunyoga nazar tashlaydigan, baho beradigan ko'zguga aylangan. Islom tashqi siyosatining mohiyatini o'rganuvchi ko'plab olimlar Islom olamining tashqi siyosati islom madaniyati bilan chegaralangan madaniy va ijtimoiy kontekstlardan kelib chiqqan holda yaratilganiga ishonch hosil qilishgan. Musulmon rahbarlar boshchiligidagi islom jamiyatlari siyosiy diplomatik va iqtisodiy qadriyatlarni asosan meros bo'lib qolgan islom madaniyati shakllantirishda davom etdi.

Arab millatchiligi

Arab dunyosi siyosatini o'rganish islom davlatlarining mintaqaviylik bilan o'ziga xos tavsifiga olib keladi. Arab millatchiligining yuksalishi bir necha o'n yillar davomida islom birligi mafkuralarini yaratishga moyil bo'ldi (Nonneman, 2005).

Ushbu o'sib borayotgan munosabatlarni ko'rsatish uchun tashqi siyosatning aniq aloqasi mavjud bo'lmasa-da, dalillar islom madaniyati arab dunyosi o'rtasida umumiylikning nazarda tutilgan shaklini yaratuvchi mo'tadil ta'sir ko'rsatadi. Arab siyosatining ajralib turadigan elementi umumiy birlik, o'ziga xoslik va anarxiyaning og'ir haqiqatining taxminiy mavjudligida mustahkamlangan. So'nggi paytlarda bir nechta tadqiqotlar arab dunyosining yo'qligini isbotladi, ammo arab siyosiy tizimi hali ham oila elementlarini o'z ichiga olganligini aniqladi (Nonneman, 2005). Demak, islomiy davlatlar o'rtasida paydo bo'layotgan diplomatik yo'l izlanishlariga islom normalari kuchli ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy arab siyosatida hokimiyatni qo'llash uchun quroldan foydalanish to'xtatildi, lekin buning o'rniga kuchli islomiy tuzilmalar ichki va tashqi qonuniylik muvozanati sifatida boshqariladi (Alshamsi (2011). Ba'zi olimlar harbiy resurslardan farqli o'laroq, legitimlik yo'qligini ta'kidlaydilar. arab tashqi siyosatining asosiy to'siqlari (Emerson, Youngs va Amghar, 2007). Dunyo bo'ylab islomiy tushunchalarni yo'naltirish zarurati Podshohlikning davom etayotgan xalqaro tinchlik va urush aralashuvlari bilan bevosita bog'lanishiga olib keldi. Islom universitetlari bitiruvchilarini tashkil etayotgan saudiyalik yigitlarning boshqa islomiy davlatlar va boshqa mamlakatlarga ko'chirilishi Saudiya Arabistoni hukumati o'z islom madaniyatini butun dunyoga qay darajada davom ettirayotganini ko'rsatishga xizmat qilmoqda. Bu faoliyatlar qarama-qarshi bo'lgan musulmon bo'lmagan dunyoda o'z manfaatlarini saqlab qolish uchun mamlakat tashqi siyosati tashabbuslarining rasmiy sa'y-harakatlarini to'ldiradi (Commins, 2006).

Xulosa

Dinning aksariyat mamlakatlarning, ayniqsa arab dunyosining siyosiy mafkuralarini tartibga solishdagi roli ularning tashqi siyosatga ta'siri haqidagi hozirgi

munozaralarda ustunlik qilmoqda. Tarix 1930-yillarning o'rtalaridan 1991-yilgacha Saudiya Islomiy tushunchasi kommunistik mafkuralarning mavjudligiga qarshi chiqqanini eslaydi. Islom madaniyati va qadriyatlari tizimlari Saudiya Arabistoni tashqi siyosati va uning dunyoning qolgan qismi bilan munosabatlarini boshqarishda davom etdi. Saudiya Arabistonining islomiy asoslarga nisbatan tutgan pozitsiyasi mamlakatning asosiy siyosatida diniy hokimiyatni va uning tashqi munosabatlarga ta'sirini rag'batlantirdi. Garchi ba'zi tadqiqotlar tashqi siyosatning rivojlanishi yoki muvaffaqiyatsizligini belgilashda din doirasini ahamiyatsiz deb hisoblagan bo'lsa-da, islomiy madaniy qadriyatlar rahbarning o'ziga xos xususiyatlarining ishchi chegarasi bo'lib qolmoqda. Qirollikning diniy bag'rikenglikni qabul qilishga bo'lgan so'nggi izlanishlari qonuniylikning yo'qligi va keyinchalik siyosiy qo'llab-quvvatlashning kamayishi xavfi edi. Shuning uchun siyosiy legitimlik zarurati bu muxolifatga juda oz yoki hech qanday kuch sarflamasdan javob beradi va shu bilan o'zini ichki manfaatlarni qo'llab-quvvatlashni taklif qiladi. Saudiya Arabistoni Islom ta'limotiga amal qilgan holda, asosiy e'tiborni arab birligi, islom hamjihatligi va tashqi dunyo bilan tinch munosabatlarga qaratdi. Shu o'rinda shuni ta'kidlash joizki, g'arbning Islom davlatiga qarashi bu mamlakatlarni xalqaro birlik kontekstida halokatli davlat sifatida ko'rsatgan bo'lsa-da, so'nggi tadqiqotlar Islomning yangi bosqichi tinchlik uchun yangi turtki berishini ko'rsatmoqda. Ushbu o'sib borayotgan munosabatlarni ko'rsatish uchun tashqi siyosatning aniq aloqasi mavjud bo'lmasa-da, dalillar islom madaniyati arab dunyosi o'rtasida umumiylikning nazarda tutilgan shaklini yaratuvchi mo'tadil ta'sir ko'rsatadi. Arab siyosatining ajralib turadigan elementi umumiy birlik, o'ziga xoslik va anarxiyaning og'ir haqiqatining taxminiy mavjudligida mustahkamlangan. Saudiya Arabistoni tashqi siyosatining ittifoqdosh islom davlatlari bilan tinch-totuv yashashni ta'minlashga sodiq qolayotgani, uning tashqi siyosat yaratishga intilishi islom mafkuralaridan kelib chiqqan. Islom ittifoqchilarni izlash va qo'llab-quvvatlash, musulmon mamlakatlariga etakchilik va siyosiy kuchlar nuqtai nazaridan yordam berish uchun asos yaratishda davom etdi. Rahbarlik tuzumining o'rnatilishi orqali vahhobiylarning tarqalishi Islomning siyosiy hokimiyat uchun o'tkazgich bo'lib qolishini ta'minladi. Vahhobiylar vujudga kelganidan beri siyosiy rejimlar rahbarligida islomiy odatlarini chet ellarda targ'ib qilish uchun musulmonlar asosidagi guruhlar tuzib, o'zining Islomiy tashqi siyosatini qattiq qo'llab-quvvatlab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alshamsi, M.J., 2011. Islam and Political Reform in Saudi Arabia: The Quest for Political Change and Reform. New York: Taylor & Francis.
2. Commins, D.D., 2006. The Wahhabi mission and Saudi Arabia. New York: I.B.Tauris.

3. Emerson, M., Youngs, R., and Amghar, S., 2007. Political Islam and European Foreign Policy: Perspectives from Muslim Democrats of the Mediterranean. New York: Centre for European policy Studies (CEPS).
4. Hinnebusch, R.A., and Ehteshami, A., 2002. The Foreign Policies of Middle East States. New York: Lynne Rienner Publishers.
5. Korany, B., Hilāl, A., and Kheir, K.A., 2008. The foreign policies of Arab states: the challenge of globalization. American University in Cairo: American University in Cairo Press
6. Mandeville, P., 2007. Global political Islam. New York: Routledge.
7. Ministry of foreign Affairs (mofa)., 2005. The foreign policy of the Kingdom of Saudi Arabia. Web.
8. Niblock, T., 2006. Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival, New York: New York: Taylor & Francis.
9. Nonneman, G., 2005. Analyzing Middle East Foreign Policies And The Relationship with Europe. New York: Routledge.
10. Qing, Y., 2009. The Influence of Islamic Culture on International Relations. Web.
11. Quandt, W.B., 1981. Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security, and Oil. Washington: Brookings Institution Press.
12. Wilson, P.W., and Graham, D., 1994. Saudi Arabia: The Coming Storm, New York: M.E. Sharpe.